

місцевого автотранспорту та електротранспорту; компенсаційні виплати з пільгового проїзду певних категорій громадян; видатки на проведення робіт, пов'язаних із будівництвом, реконструкцією, ремонтом та утриманням автомобільних доріг; зв'язок; національні програми інформатизації. Зазначимо, що за 1-ше півріччя 2015 р. з усіх місцевих бюджетів було здійснено видатки на зв'язок на суму 3 тис. грн. Це свідчить про те, що зазначені видатки в місцевих бюджетах переважно навіть не планують.

Видатки на охорону довкілля в основному плануються за рахунок коштів спеціального фонду місцевих бюджетів. Це видатки на охорону і раціональне використання земель, водних ресурсів та мінеральних ресурсів, на створення захисних лісових насаджень та по-лезахисних лісових смуг та на збереження природно-заповідного фонду.

Підсумовуючи, слід зазначити, що потреби об'єднаних громад великі та перевищу-ють доходи. У цьому контексті важливого значення набуває вищенаведене операційне визначення поняття “мінімальна самодостатність об'єднаної громади”. Виходячи з цьо-го, пропонується до БКУ внести таку норму: трансферти вирівнювання мають забезпечу-вати 100 % мінімальну самодостатність об'єднаної громади.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування” // ВВР України. – 1997. – № 38. – Ст. 249. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036 .
2. Бюджетний кодекс України // ВВР України. – 2010. – № 50/51. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> .
3. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади / О. Кирилен-ко, Б. Малиняк, В. Письменний, В. Русін / Асоціація міст України. – К. : ВІ ЕН ЕЙ, 2015. – 396 с.
4. Постанова Кабінету Міністрів України “Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України” від 26 листоп. 2014 р. № 664. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/664-2014-%D0%BF> .
5. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження формули розподілу освітньої субвенції між місцевими бюджетами” від 26 черв. 2015 р. № 435. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-2015-%D0%BF/> .

Надійшла до редколегії 26.05.2016 р.

УДК 336.144:352.075

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО МЕТОДУ ПЛАНУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Статівка Н. В.,

д. держ. упр., проф.,

професор кафедри управління персоналом та економіки праці ХарPI НАДУ

Марченко Л. Ю.,

заступник начальника управління –

начальник відділу видатків та обслуговування розпорядників коштів та інших клієнтів

Управління державної казначейської служби України у м. Харкові Харківської області

м. Харків

Розглянуто світовий досвід застосування програмно-цільового методу. Визначено, що програмно-цільовий метод є дієвим важелем контролю за цільовим використанням та ефективністю витра-чання бюджетних коштів. Обґрунтовано необхідність його запровадження щодо планування та виконання місцевих бюджетів в Україні.

Ключові слова: бюджет, бюджетний процес, бюджетування, бюджетні програми, виконання бюд-жету, місцевий бюджет, програмно-цільовий метод.

Stativka N. V.,

*Doctor of Public Administration, Professor of Personnel Management
and Labour Economics Department, KRI NAPA*

Marchenko L. Iu.,

*Deputy Head of the Board, Head of Expenditures and Servicing Fund Administrators and Other Clients
Department of the State Treasury Service of Ukraine in Kharkiv
Kharkiv*

INTRODUCTION OF PROGRAM-TARGET METHOD FOR LOCAL BUDGET PLANNING AND IMPLEMENTATION IN UKRAINE: INTERNATIONAL EXPERIENCE

The international experience of program-target method application has been discussed. It was determined that the program-target method is an effective lever of control over the targeted use and effective spending of budgetary funds. The necessity for introduction of local budget planning and implementation in Ukraine has been substantiated.

Key words: budget, budgetary process, budgeting, budget programs, budget implementation, local budget, program-target method.

Питання ефективного та раціонального використання бюджетних ресурсів в умовах їхньої обмеженості є одним із пріоритетних завдань, що стоять перед всіма учасниками бюджетного процесу. Метод планування бюджету на один рік, який сьогодні переважно використовують, стримує ефективне управління бюджетом та не дозволяє приймати стратегічні рішення. Одним з ефективних додаткових фінансових інструментів є поглиблений аналіз використання бюджетних коштів, що показує зміну тенденцій цього процесу. У багатьох країнах визнано, що найбільш ефективним методом планування й фінансування бюджетних видатків є програмно-цільовий метод. Ураховуючи це, досить актуальним є вивчення світового досвіду з оптимального вибору пріоритетної бюджетної політики на середньострокову перспективу з метою досягнення позитивних результатів у використанні бюджетних коштів.

Дослідження проблематики програмно-цільового методу (далі – ПЦМ) висвітлено у працях зарубіжних вчених – О. Андрєєвої, М. Афанасьєва, Ханса де Брюйна, В. Гамукіна, А. Кирєєвої, Т. Ковальової, А. Лаврова, О. Лобко, Ф. Мошера, А. Премчанда, Б. Райзберга та ін.

Питанням підвищення ефективності управління бюджетними ресурсами на основі застосування ПЦМ присвячено численні праці вітчизняних науковців: О. Амоши, В. Александрова, О. Барановського, С. Булгакової, О. Василик, В. Геєця, В. Дем'янишина, І. Запатріної, В. Зубенко, Л. Клець, Г. Кучера, М. Кульчицького, Ю. Пасічника, З. Перуна, І. Стефанюк, О. Сулова, В. Федосова, І. Чугунова, М. Чумаченко та ін. Незважаючи на всебічні наукові дискусії, відображення у практично-прикладних методиках та численних наукових працях з питань застосування ПЦМ планування, розгляд подальших перспектив застосування ПЦМ досі залишається актуальним та потребує вивчення з урахуванням світового досвіду та вітчизняних особливостей розвитку бюджетних відносин.

Мета статті полягає в узагальненні досвіду зарубіжних країн щодо застосування ПЦМ та обґрунтування доцільності його запровадження під час планування та виконання місцевих бюджетів в Україні.

Застосування ПЦМ під час формування бюджету надає можливість визначити пріоритети в розподілі бюджетних ресурсів, виявити джерела фінансування витрат та здійснити контроль цільового та ефективного використання бюджетних коштів. Також у разі використання ПЦМ під час складання бюджету змінюється ідеологія бюджетного процесу, підвищується його ефективність – у зв'язку з тим, що процес формування бюджету починається із зосередження уваги на результатах, яких необхідно досягти в бюджетному процесі, та ресурсах, потрібних для досягнення цих результатів.

Пальму першості з упровадження ПЦМ найчастіше віддають американцям, адже саме вони осучаснили переважну більшість його опцій і створили школу раціонального бюджетного менеджменту. Але на теренах нашої країни концепція, на якій цей метод базується, також не є новою. Радянські п'ятирічки (перша розпочалась у 1928 р.) являли собою не що інше, як централізовані державні перспективні плани, спрямовані на розвиток економіки, техніки, науки, освіти та культури на п'ять років. Автором концепції п'ятирічки у 1924 р. був О. Цюрупа. Концепція полягала в тому, що розподіл економічного (у т. ч. бюджетного) ресурсу має здійснюватися на основі об'єктивно розрахованих індикаторів соціального та економічного результатів, яких можна досягти через витрачання цього ресурсу [2].

У 1948–1960-х рр. група компаній “Ford Motor Company” під керівництвом Р. Макнамари застосувала систему бюджетування своїх підприємств, розраховану на п'ять років. У 1961 р., коли Р. Макнамара став міністром оборони США, він переніс цю систему до сфери оборонного відомства. Система бюджетування сподобалась тодішньому президенту США Л. Джонсону, і він прийняв рішення про запровадження такого методу в усіх галузях державного управління [7].

Узагальнення досвіду зарубіжних країн показало, що єдиної методики ПЦМ, яку можна застосувати в будь-якій країні, не існує. Це зумовлюється особливостями бюджетного устрою та побудовою бюджетної системи кожної країни. Проте спільним у ПЦМ є органічне поєднання чітко структурованої та змістовної частини програми з формуванням організаційного та фінансового механізмів її реалізації, контролем за виконанням і досягненням запланованих результатів [10].

У зарубіжних країнах склалися різні стратегії бюджетних реформ залежно від типу державного устрою, форми правління, наявності парламентської більшості, що підтримує ідею бюджетної реформи, рівня децентралізації податково-бюджетних повноважень субнаціональних органів влади, а саме:

1) *форсована (радикальна) стратегія реформування* – швидке та повномасштабне здійснення бюджетної реформи, спрямованої на кардинальний перегляд функцій і масштабів суспільного сектора. Доцільно виділити такі країни: Нову Зеландію, Великобританію і Австралію – парламентські монархії, реформування бюджетного процесу в яких характеризувалося акцентом на приватизації державних функцій та запозиченні ринкових принципів і методів у державному управлінні;

2) *стратегія активної трансформації* – широкомасштабна бюджетна реформа з помітним відставанням за темпами її реалізації від форсованої. Лідерами цієї групи країн на початку 1990-х рр. стали США, Канада, Данія, Нідерланди й Ірландія. Основною метою реформи було підвищення ефективності функціонування адміністративної та бюджетної систем за допомогою корпоративних інструментів управління без радикального скорочення масштабів суспільного сектора, який у цих країнах був традиційно незначним;

3) *стратегія поступової трансформації* – покрокове реформування бюджетного процесу шляхом упровадження бюджетування за результатами, у т. ч. за допомогою пілотних проектів у різних міністерствах і відомствах. Реформування бюджету спрямовано на підвищення ефективності бюджетної системи з метою підтримки масштабного громадського сектора. До цієї групи реформаторів відносяться Німеччина, Норвегія, Фінляндія, Швейцарія, Швеція, Франція, Японія [3].

Незалежно від стратегії бюджетних реформ на практиці, як правило, застосовуються дві моделі упровадження середньострокового бюджетування за результатами: “згори донизу” і “знизу вгору” (таблиця) [Там же].

Модель “згори донизу” характерна для держав з унітарним устроєм і високою мірою централізації влади (Нова Зеландія, Великобританія, Нідерланди і Франція), а також для країн з федеральним устроєм і високою мірою централізації владних повноважень на федеральному рівні, таких як Австралія і Канада.

Переваги та ризики різних моделей
упровадження середньострокового бюджетування, орієнтованого на результат [3]

Модель	Ризики	Переваги
“Згори донизу”	<ul style="list-style-type: none"> – обмежена можливість досягнення результатів; – централізоване нав’язування обмежень може призводити до саботажу їх; – висока вартість збирання великої кількості інформації; – низький рівень підтримки з боку міністерств і відомств, поява для них негативних стимулів 	<ul style="list-style-type: none"> – реформування відбувається за ініціативою згори; – наявність уніфікованого методологічного підходу до проведення реформи; – наявність необхідної інформації для ухвалення рішень у центрі; – значні можливості для координації та моніторингу процесу реформ
“Знизу вгору”	<ul style="list-style-type: none"> – інерційність реформи у зв’язку з відсутністю ініціативи на нижчих управлінських рівнях; – тривалість і працемісткість підготовки реформи; – складність координації процесу реформування та можливість порушення послідовності етапів реформи; – недостатній обсяг інформації “в центрі” 	<ul style="list-style-type: none"> – гнучкість та адаптивність процесу реформування; – можливість планування реформи з урахуванням думки міністерств і відомств; – залучення субнаціональних органів влади до розроблення та проведення реформи; – стимулювання самостійності міністерств і відомств у ході реформи

Більшість економічно розвинених держав в останні десятиліття проводили комплексні бюджетні реформи. Причому період старту реформ, пов’язаних з упровадженням бюджетування, орієнтованого на результат, варіює від кінця 1940-х рр. (США) до початку ХХІ ст. (Нідерланди). Окрім США, в авангарді упровадження бюджетування, орієнтованого на результат, знаходилися держави – члени Британської Співдружності націй: Великобританія, Австралія, Нова Зеландія, Канада [Там же].

Практика застосування ПЦМ складання бюджету виявилася досить ефективною. Бюджет став більш ефективним і прозорим завдяки конкретизації завдань для кожної програми. Більшість країн з ринковою економікою використовують елементи цього методу в бюджетному процесі, передусім США, Канада, країни Європи, Нова Зеландія, Австралія та багато інших, серед яких і країни колишнього Радянського Союзу. Зокрема, значних успіхів у застосуванні ПЦМ досягли країни Балтії та Казахстан.

Усе більше дослідників вважає, що найпрогресивнішими в плані застосування ПЦМ складання бюджету є Австралія та Нова Зеландія. З регулярних бюджетних звітів, що видаються в цих двох країнах, видно, що вони досягли вражаючого рівня відкритості й прозорості діяльності урядових структур та результатів, які при цьому досягаються. Саме їхній досвід застосування ПЦМ складання бюджету, в основі якого лежить абсолютно нова для України бюджетна філософія, часто ставлять за приклад для наслідування рештою країн світу [7].

Упродовж останніх років багато міжнародних організацій, зокрема Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), проводять систематичну й ефективну роботу щодо навчання та підготовки до переходу на ПЦМ планування місцевих бюджетів фахівців місцевих фінансових органів. Цей процес безпосередньо торкнувся і працівників Державної казначейської служби України, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад нашої держави.

В Україні запровадження ПЦМ у бюджетний процес відбулося з прийняттям у червні 2001 р. Бюджетного кодексу України і було пов'язане з необхідністю вдосконалення системи управління державними фінансами для забезпечення обґрунтованості процесу розроблення та реалізації фінансово-бюджетної політики держави, підвищення якості надання державних послуг та ефективності використання бюджетних коштів.

Починаючи з 2002 р. формування державного бюджету проводиться на основі ПЦМ. Щодо місцевих бюджетів, то запровадження ПЦМ визнано однією зі стратегічних цілей держави [4].

Мета запровадження ПЦМ визначена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2002 р. № 538-р “Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі” [9]. Вона полягає у встановленні безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їхнього використання. Згідно з Концепцією, запровадження ПЦМ у бюджетному процесі спрямовано:

- на забезпечення прозорості бюджетного процесу, що чітко визначає цілі й завдання, на досягнення яких витрачаються бюджетні кошти, підвищення рівня контролю над результатами виконання бюджетних програм;

- забезпечення за результатами виконання бюджету здійснення оцінки діяльності учасників бюджетного процесу щодо досягнення поставлених цілей та виконання завдань, а також проведення аналізу причин неефективного виконання бюджетних програм;

- упорядкування організації діяльності головного розпорядника бюджетних коштів щодо формування й виконання бюджетних програм шляхом чіткого розмежування відповідальності за реалізацію кожної бюджетної програми між визначеними головним розпорядником бюджетних коштів відповідальними виконавцями бюджетних програм;

- посилення відповідальності головного розпорядника бюджетних коштів за дотримання відповідності бюджетних програм законодавчо визначеній меті його діяльності, а також за фінансове забезпечення бюджетних програм і результати їхнього виконання;

- підвищення якості розроблення бюджетної політики, ефективності розподілу і використання бюджетних коштів.

Із метою зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування, посилення впливу системи формування місцевих бюджетів на соціально-економічний розвиток і поліпшення добробуту громадян України було розроблено і затверджено Концепцію реформування місцевих бюджетів.

Концепція передбачає перетворення місцевих бюджетів на ефективний інструмент соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць шляхом виконання таких основних завдань:

- зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування;
- підвищення ефективності процесу формування видаткової частини місцевих бюджетів та децентралізація управління бюджетними коштами;

- удосконалення системи регулювання міжбюджетних відносин;

- запровадження планування місцевих бюджетів на середньострокову перспективу;

- посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів;

- підвищення ефективності управління коштами місцевих бюджетів та посилення контролю й відповідальності за дотримання бюджетного законодавства;

- забезпечення прозорості процесу формування та виконання місцевих бюджетів [8].

Застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі врегульовано ст. 20 Бюджетного кодексу України [1].

Міністерством фінансів України за підтримки Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень протягом 2009–2010 рр. проведено підготовчий етап із запровадження ПЦМ у місцевих бюджетах пілотних регіонів [5]. Для участі в експерименті відповідно до пропозицій, наданих місцевими фінансовими органами, було задіяно

37 місцевих бюджетів Автономної Республіки Крим, Житомирської, Луганської і Львівської областей, також наприкінці 2010 р. долучився до експерименту бюджет м. Києва.

У 2011 р. залучено до експерименту запровадження ПЦМ майже всі бюджети Автономної Республіки Крим, Житомирської, Луганської та Львівської областей у кількості 118 місцевих бюджетів.

Унаслідок проведеного моніторингу та оцінювання проведення експерименту із запровадження ПЦМ на рівні місцевих бюджетів отримано такі результати: у галузі “Освіта” затверджено 325 програм на загальну суму 3,0 млрд грн, і фактичний обсяг фінансування склав 2,9 млрд грн; у галузі “Охорона здоров’я” затверджено 123 програми на суму 2,6 млрд грн., і фактичний обсяг фінансування склав 2,5 млрд грн.

У м. Дрогобичі Львівської області в 2010 р. в рамках реалізації програми “Багатопрофільна медична допомога населенню всіх вікових груп” використано 36,8 млн грн. З метою поліпшення діагностики захворювань мешканців у рамках програми придбано діагностичне обладнання. У результаті придбання діагностичної апаратури та застосування сучасних схем лікування: зменшено захворюваність на серцево-судинні захворювання на 10 %; збільшено виявлення онкологічної патології у I, II стадіях на 4–5 %; зросли показники динаміки виявлення захворювань на ранніх стадіях на 0,5 %, покращилася динаміка рівня фізіологічного здоров’я новонароджених на 0,9 %.

Слід відзначити успішний досвід реалізації бюджетної програми “Надання загальної середньої освіти загальноосвітніми навчальними закладами” в Овруцькому районі Житомирської області. Обсяг фінансування програми за 2009 р. склав 30,8 млн грн, за 2010 р. – 37,6 млн грн. За результатами здійснення програмних заходів: 12 навчальним закладам придбано сучасні засоби інформатизації, які надали можливість проведення практичних робіт з інформатики; для навчальних закладів придбано 16 652 примірники підручників та 460 примірників довідкової літератури (підвищилася якість засвоєння учнями навчального матеріалу), встановлено лічильники тепла в двох міських загальноосвітніх школах, замінено віконні блоки в шести закладах та замінено звичайні лампи на енергоощадні (зменшено видатки на енергоносії, тобто економія склала 32,0 тис. грн) [5].

Рішенням “Про бюджет міста Києва на 2014 рік” було затверджено 552 бюджетні програми з обсягом фінансування 20 099,3 млн грн. Порівняно з 2013 р. кількість бюджетних програм збільшилася на вісім. Заплановані бюджетні призначення збільшилися на 10,2 %, або на 1 856,0 млн грн.

На 2014 р. було затверджено 136 бюджетних програм у галузі “Освіта”, що складає 24,6 % від загальної кількості бюджетних програм, при цьому обсяг видатків на галузь дорівнює 4 889,0 млн грн, або 24,3 % від затвердженого бюджету м. Києва. У 2014 р. на виконання цих бюджетних програм спрямовано бюджетних коштів на 11,3 % більше, ніж у 2013 р., або 5 047,4 млн грн.

Одним із позитивних прикладів використання бюджетних коштів є запровадження електронної системи запису дітей до дошкільних навчальних закладів. За час апробації і постійної роботи електронної системи в м. Києві подали заявки на реєстрацію більше 107 тис. батьків. З них більше 32 тис. дітей прийнято в дошкільні навчальні заклади міста, понад 8 тис. дітей потребують зарахування, інші зареєструвалися заздалегідь для зарахування в наступних роках. На сьогодні система електронного запису працює в усіх районах м. Києва, що дає значний позитивний соціальний ефект, суттєво покращує прозорість надання відповідних послуг та нівелює можливість корупційних дій [6].

За результатами моніторингу виконання програм можна зазначити, що застосування положень ПЦМ планування та виконання бюджету дозволяє ефективно використовувати бюджетні кошти й отримувати соціально та економічно значущі результати, здійснювати сприяння в наданні населенню послуг на більш високому рівні.

Запровадження програмно-цільового методу складання та виконання бюджету має такі переваги:

- забезпечення прозорості бюджетного процесу (чітке визначення завдань, на які буде витрачено бюджетні кошти);
- підвищення рівня контролю над результатами виконання бюджетних програм;
- можливість оцінювання діяльності учасників бюджетного процесу щодо досягнення поставлених цілей;
- чітке розуміння громадськістю, на що витрачено бюджетні кошти;
- можливість виключення програм, що дублюють одна одну;
- зміщення акцентів у бюджетному процесі з “управління бюджетними ресурсами (витратами)” на “управління результатами”;
- проведення оцінки діяльності учасників бюджетного процесу щодо досягнення цілей і завдань, аналіз причин неефективності їхньої роботи;
- чіткий розподіл відповідальності за реалізацію бюджетних програм між головним розпорядником коштів і безпосередніми виконавцями;
- підвищення якості розроблення бюджетної політики, ефективності розподілу й використання бюджетних коштів.

Важливо зазначити, що в п. 18 розділу VI прикінцевих та перехідних положень Бюджетного кодексу України зазначено, що програмно-цільовий метод у бюджетному процесі на рівні місцевих бюджетів, які мають взаємовідносини з державним бюджетом, застосовується, починаючи зі складання проектів місцевих бюджетів на 2017 р.

Таким чином, за сучасних умов ПЦМ може застосовуватися на будь-якому рівні за умови ухвалення рішення відповідною місцевою радою.

У багатьох країнах світу програмно-цільовий метод визнано найефективнішим з точки зору планування, фінансування та виконання бюджету. ПЦМ планування та виконання бюджету дозволяє більш раціонально й ефективно управляти бюджетними ресурсами.

Подальше вивчення питань щодо запровадження ПЦМ сприятиме підвищенню рівня ефективності й результативності планування та виконання місцевих бюджетів як інструмента впливу на дієвість функціонування економіки.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України / затв. ВР України 8 лип. 2010 р. № 2456-VI. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> .
2. Голинська О. Чи готова Україна до повного впровадження програмно-цільового методу формування та виконання бюджетів / О. Голинська // Казна України. – 2014. – № 6 (33). – С. 21–24.
3. Дем'янишин В. Г. Бюджетний менеджмент : підручник / В. Г. Дем'янишин, Г. Б. Погрішук. – Тернопіль : Крок, 2015. – 522 с.
4. Зубенко В. В. Планування місцевих бюджетів на основі програмно-цільового методу : навч. посіб. / В. В. Зубенко ; ІБСЕД, Проект “Зміцнення фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження”. – 5-те видання, випр. та допов. – К., 2015. – 120 с.
5. Інноваційні практики: фінансовий менеджмент на місцевому рівні / [І. Ф. Щербина, В. В. Зубенко, О. В. Панченко та ін.] ; ІБСЕД, Проект “Зміцнення фінансової ініціативи”. – К. : Зовнішторгвидав України, 2011. – Вип. 3. – 52 с.
6. Інноваційні практики: фінансовий менеджмент на місцевому рівні – підсумки 2014 року / [В. В. Зубенко, І. В. Самчинська, Т. А. Шаповал та ін.] ; ІБСЕД, Проект “Зміцнення фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження”. – К., 2015. – 32 с.
7. Програмно-цільовий метод формування бюджету : навч. посіб. / З. В. Перун, О. І. Романюк, Н. Н. Товста, Л. П. Літвінцева. – К. : Унісерв, 2009. – 132 с.
8. Про схвалення Концепції реформування місцевих бюджетів : розпорядження КМУ від 23 трав. 2007 р. № 308-р. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/538-2007-%D1%80> .
9. Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі : розпорядження КМУ від 14 верес. 2002 р. № 538-р. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/308-2007-%D1%80> .
10. Федосов В. М. Бюджетна система : підручник / В. М. Федосов, С. І. Юрій. – К. : ЦУЛ ; Тернопіль : Екон. думка, 2012. – 871 с.

Надійшла до редколегії 22.04.2016 р.